

DOI: [10.32702/2307-2105-2021.10.82](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.10.82)

УДК 338.3:658

Л. О. Бойко,
к. с.-г. н., доцент, доцент кафедри економіки та фінансів,
Херсонський державний аграрно-економічний університет, Херсон, Україна
ORCID ID: 0000-0003-3699-6906

НОВІ НИШІ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АГРАРНІЙ ГАЛУЗІ

L. Boiko

PhD in Agricultural Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics and Finance, Kherson State Agrarian and Economic University, Kherson, Ukraine

NEW NICHEs OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY IN THE AGRARIAN SECTOR

Сучасні глобальні виклики та стрімкий розвиток ринкової економіки розглядає підприємництво в аграрному секторі економіки як найбільш ефективний спосіб господарювання. Аграрії шукають нові конкурентоспроможні ніші виробництва якісної, корисної, екологічно чистої продовольчої сировини для безпечного харчування людей. Одним із таких продуктів є гарбузи та олія із їх насіння. Гарбузи з жовтою і оранжевою м'якоттю багаті на солі фосфору і каротин, містять багато фітонцидів. Плоди гарбузів використовують для приготування їжі, соління, маринування, а також виготовлення цукатів, меду та інших продуктів. Олія з насіння гарбузів за смаком нагадує прованську і за кордоном її називають «чорним золотом», вона має приємний смак і містить значну кількість необхідних для здоров'я вітамінів та мікронутрієнтів. Вживання рослинних олій це сучасний тренд здорового харчування, в них зберігаються всі корисні властивості і сферою їх застосування окрім кулінарії є медицина, косметологія та інші галузі. Останнім часом вирощування столових гарбузів відмічається виробниками як економічно вигідний бізнес, який окуповується за 4-5 місяців і посівні площі збільшуються не тільки на городах приватних селянських господарств, а й великих сільськогосподарських підприємств. У статті розглянуто динаміку вирощування гарбузів столових в Україні, виробництво гарбузів на насіння за останні два роки. Зроблено порівняльну характеристику витрат на виробництво звичайного та голонасінного гарбуза. Зазначено, що їх виробництво є прибутковим, забезпечує відносно швидку віддачу інвестицій і є новою нішею підприємницької діяльності в аграрній галузі.

The current global challenges and fast development of a market economy considers entrepreneurship in the agrarian sector of economy as the most efficient way of farming. Agrarians search for new competitive niches for producing high-quality, healthy, environmentally friendly raw materials to produce food for safe nutrition. The most important task of Ukraine's agro-industrial complex is to provide the population with healthy and high-quality food products. One of such products is pumpkin and its seed oil. Pumpkins with yellow and orange flesh are rich in phosphate salts and carotene, they contain many phytoncides. Pumpkin fruits are used to make food, pickling,

marinating, and also to make citrons, honey and other products. Pumpkin seed oil tastes like olive oil and it is called «black oil» abroad, it tastes delicious and contains a large number of vitamins and micro-nutrients necessary for human health. Consuming plant oils is a modern trend in a healthy diet, since they retain all health benefits and can be used not only in cookery but also in medicine, cosmetology and other industries. Recently pumpkin production has been considered to be business with economic efficiency that is repaid in 4-5 months and the crop areas occupy not only gardens of small private farms, but also large agricultural enterprises. The purpose of the research is to analyze organizational-economic aspects of functioning and efficient development of pumpkin production for seeds, to determine and substantiate trends in the formation of new niches in entrepreneurial activity of the agrarian sector. The paper examines the dynamics of pumpkin production for seeds in Ukraine in the past two years. The study compares the characteristic of expenses for common pumpkin and naked-seeded pumpkin production. It highlights that pumpkin production is profitable, ensures relatively fast repayment of investments and is a new niche in entrepreneurial activity in the agrarian sector. Thus cultivation of both common and oilseed pumpkins on fertile lands of different regions of Ukraine has high economic efficiency and farming value.

Ключові слова: конкурентоспроможна ніша; аграрний сектор; підприємництво; здорове харчування; гарбуз; гарбузове насіння; голонасінний гарбуз; гарбузова олія.

Key words: competitive niche; agrarian sector; entrepreneurship; healthy diet; pumpkin; pumpkin seeds; naked-seeded pumpkin; pumpkin oil.

Постановка проблеми. Важливим напрямом досягнення економічного зростання і підвищення якості життя населення в сучасному світі є розвиток інноваційної діяльності, широке поширення новітніх технологій у виробництві рослинницької продукції, зменшення негативного антропогенного впливу на агроценози. Найважливішим завданням агропромислового комплексу України є забезпечення населення повноцінними та якісними продуктами харчування. Значне місце у реалізації цього завдання належить галузі баштанництва, продукцію якої ми вживаємо не тільки у свіжому вигляді, а й з якої можна отримувати вишукані різноманітні страви. Одними з найбільш урожайних і рентабельних баштанних культур є гарбузи – які останнім часом все більше набувають популярності серед споживачів. У нашій державі вирощуються три види гарбуза: твердокорий (С. реро L.), крупноплідний (С. maxima Duch.) і мускатний (С. moschata Duch.). Для виробництва гарбузового насіння як основної продукції вирощують сорти перших двох видів, мускатні сорти вирощують для приготування соків та різноманітних страв.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням виробництва нішевої продукції, до яких відносяться гарбузи, сільськогосподарськими виробниками приділено значну увагу вітчизняних науковців. Зокрема, Н.А. Карасьова [1] досліджує тенденції розвитку світового ринку нішевих сільськогосподарських культур та визначає головні умови розвитку їх експортноорієнтованого виробництва малими та середніми підприємствами національного агросектора. Доцільність створення підприємницьких структур з виробництва інноваційних продуктів переробки в галузі баштанництва для зайняття конкурентоспроможного нішевого сегменту у своїх наукових роботах відображає Бойко Л.О. [2-5]. Семен Д.Т. [6,7] обґрунтовує необхідність та економічну доцільність виробництва насіння та плодів гарбуза для дієтичного харчування.

Вільхова Т.В. [8] доводить, що виробництво овочів та баштанних культур є важливим економічним сегментом в аграрному секторі України і, водночас, елементом продовольчої безпеки країни. Метою дослідження Сергієнка О. [9] та Книша В. [10] стало визначення основних технологічних операцій, призначених для збирання плодів гарбузів, виділення насіння, доведення його до кондиційних якостей товарної продукції, а також підбір машин для цих операцій та визначення їхніх експлуатаційно-технологічних та якісних показників. У наукових роботах Бойко В.О. [11-13], Квілінського О. Місюка М.В. [13], Танклевської Н. С. Петренко В.С. Карнаушенко А.С. [14,15] висвітлені питання необхідності підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції та удосконалення функціонування ринків збуту. У той же час виникають питання пов'язані з новими нішами у підприємницькій діяльності та розвитком виробництва баштанних культур, які потребують розгляду та дослідження.

Постановка проблеми. Мета дослідження полягає у аналізі організаційно-економічних аспектів функціонування й ефективного розвитку вирощування гарбузів на насіння, визначенні та обґрунтуванні напрямів формування нових ніш у підприємницькій діяльності аграрної галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Гарбуз користується заслуженою популярністю на всіх континентах, він став домашньою ягодою близько семи тисяч років тому. Його насіння саме такого поважного

віку було виявлено в Мексиці. Зараз відомо більше 200 істівних сортів цієї рослини (з 800). Найбільші виробники гарбуза - США, Мексика, Індія, Китай. Не менш популярний він і в Європі, де деякі його сорти були відомі задовго до відкриття Америки. Зараз за посівними площами ця культура займає п'яте місце у світі й відноситься до сільськогосподарських культур з великим експортним потенціалом. Гарбуз - невід'ємна частина української культури, традицій і, звичайно, національної кухні. У нас ним нікого не здивуєш, тому акцент робиться на якість плодів, від якого залежать корисність і смакові характеристики кінцевого продукту [16].

Упродовж 2000-2020 рр. загальна зібрана площа під гарбузами столовими зростає в усіх категоріях господарств із 25,1 тис. га до 30,0 тис. га, середня урожайність, відповідно із 16,0 т/га до 23,03 т/га, валовий збір за останні три роки був у межах 700 тис. т (Рис.1). В Україні найбільше гарбуза вирощується в Донецькій, Дніпропетровській, Полтавській, Одеській, Харківській, Запорізькій і Київській областях. Основні напрями експорту гарбузового насіння – Європа й країни Середнього Сходу.

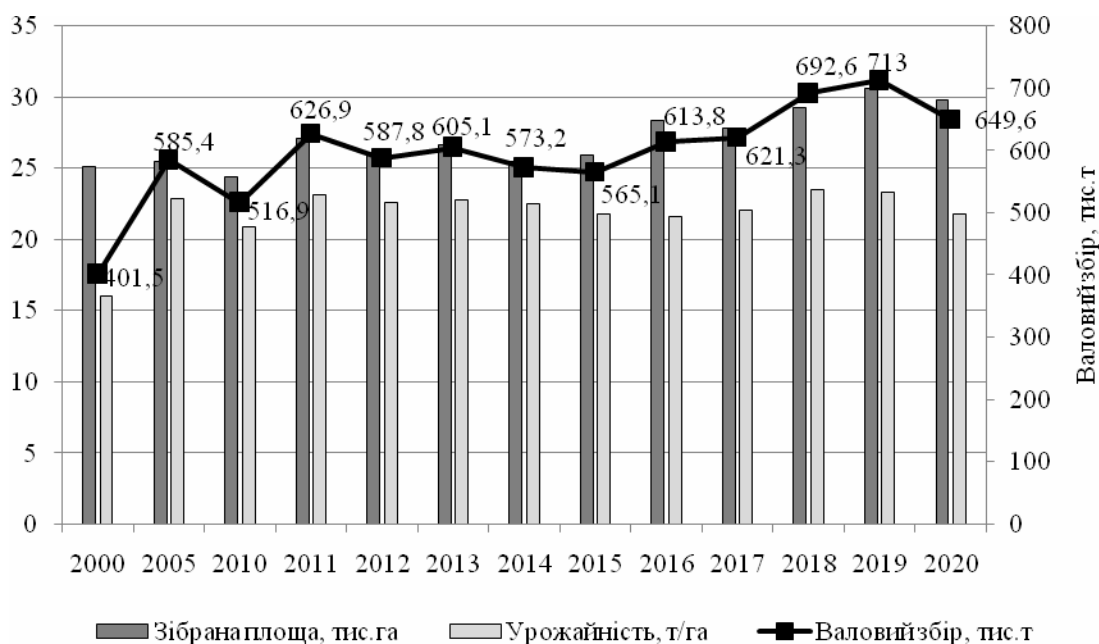

Рис. 1. Динаміка вирощування гарбузів столових в Україні
Джерело: за даними Державної служби статистики України [17]

Загалом, динаміка валового збору, посівних площ і врожайності даної культури знаходяться на мінімальному рівні у порівнянні з вирощуванням інших сільськогосподарських культур, що дозволяє потенційним покупцям розраховувати на стабільну сировинну базу. Застосування гарбузового насіння в харчових і технічних цілях не знижує попит на дану культуру. Крім того, переробка такої сировини на олію викликає експортний попит з боку європейських країн, зокрема значні експортні продажі здійснюються в Австрію, яка 80% виробленого «чорного золота» (так називають гарбузову олію через темний колір і високу вартість) поставляє в країни ЄС. При переробці гарбузового насіння на олію залишається побічний продукт – макуха, яка може успішно замінити соєвий шрот у раціоні дійних корів. Макуха з гарбузового насіння має значну концентрацію сирого протеїну (СР, 598 г/кг), високий вміст лізину (32 г/кг) і метіоніну (18 г/кг) та покращує смакові якості кормів для жуйних тварин.

У пошуках диверсифікації агробізнесу нині багато аграріїв обирають досить економічно вигідний напрям із вирощування гарбузів на насіння. Адже саме ця ніша завжди має стабільно високий і платоспроможний попит як на внутрішньому, так і зовнішньому продовольчих ринках. Для малих і середніх господарств завжди поставала складна проблема диверсифікації власного агробізнесу або ж вибору оптимального напрямку розвитку. Як у першому, так і в другому випадку найкращим виходом із цієї ситуації сьогодні може стати вирощування гарбузів на насіння із подальшим їх доведенням до відповідної товарної кондиції [18].

У 2020 р. значно збільшився попит на насіння гарбуза - його було реалізовано втричі більше в порівнянні з минулими роками. Основна причина - збільшення посівних площ під даною культурою (табл.1). Підвищений попит до вирощування гарбуза наразі спостерігається не тільки у професійних товаровиробників, а також і у малих приватних (домашніх) господарствах, тому посівні площі коливаються в різних діапазонах від 0,2 га до сотень гектарів.

Таблиця 1.
Виробництво гарбузів на насіння

	Показник	2019 р.	2020 р.	% 2020/2019рр.
Господарства усіх категорій	Площа посівна, тис. га	3,7	7,3	197,3
	Обсяг виробництва, тис. ц	22,8	40,9	179,4
	Урожайність, ц/га	6,4	5,7	89,1
Підприємства	Площа посівна, тис. га	1,6	4,7	293,8
	Обсяг виробництва, тис. ц	8,6	29,7	345,3
	Урожайність, ц/га	5,6	6,4	114,3
Господарства населення	Площа посівна, тис. га	2,1	2,6	123,8
	Обсяг виробництва, тис. ц	14,2	11,2	78,9
	Урожайність, ц/га	7,0	4,4	62,9

Джерело: за даними Державної служби статистики України [17]

На світовому ринку стрімко зростає попит на виробництво як насіння так і олії з нього, адже гарбуз є дуже корисною культурою, а все, що корисне, нині дуже популярне. Щоб отримати 1 т насіння, потрібно засіяти цією культурою 1 га землі. За сприятливих умов, її гібридні сорти можуть давати і 1,5 т/га. За даними НУБіП, середня врожайність гарбузів 40 т/га на зрошувальних землях, і 25-30 т/га на землях без зрошення. У середньому насіння має частку 1-2% від маси гарбуза, тож з 1 га можна отримати до 800 кг насіння за наявності зрошення [19].

Вартість повного циклу промислового виробництва, що включає вирощування, очищення, калібрування, промивання, сушку та сортування, становить в середньому від 350-400 доларів за гектар. При ціні готової сировини \$5/kg можна отримати рентабельність 30-35%, відповідно такі затрати повернуться через 4-5 місяців. Тому багато сільськогосподарських підприємств вважають цей продукт вартий інвестицій.

Ще один напрям гарбузового бізнесу - вирощування голозерних гарбузів на олію: насіння складається з неї майже наполовину. Але цей напрям несе в собі ряд ризиків. По-перше, в Україні немає надійного, перевіреного у масовому виробництві, насінневого фонду таких гарбузів. По-друге, насіння в достиглих голозерних гарбузах у спекотну осінь, що в останні роки в Україні не рідкість, швидко проростає і псується у середині плоду. Отже, найменше зволікання зі збиранням врожаю та його переробкою призводить до серйозних збитків. Окрім того, для вилучення насіння потрібен спеціальний дороговартісний комбайн. Комбайни барабанного типу, які використовують для збирання насіння в оболонці, не підходять для отримання насіння з голозерних гарбузів, бо можуть його подрібнити [20].

Олія з насіння гарбуза є однією з найдорожчих, її отримують шляхом холодного віджиму. Продукт має коричневий, темно-зелений, або майже чорний відтінок. У гарбузовій олії особливий специфічний аромат і цілком приємний смак, використовують її в основному як добавку до їжі з метою оздоровити і зміцнити організм. Склад гарбузової олії: вітаміни А, В1, В2, В6, С, Е, К, Р, РР; біологічно активні речовини - фосфоліпіди, каротоніди, токоферолі, флавоноїди; мінерали, макро- і мікроелементи: залізо, магній, цинк, селен, калій, кальцій та інші; присутність у складі комплексу поліненасичених жирних кислот: вітамін F, Омега-3 і Омега-6 жирні кислоти. Вона дуже популярна в країнах Європи, де широко використовується в харчових, фармацевтичних і косметологічних цілях. Еталоном гарбузової олії вважають продукцію, вироблену у федеральній землі Штирія (Австрія) та в історичних областях Прекмур'я і Нижня Штирія (Словенія). У 1996 та 2012 рр. Європейська комісія надала їм статус PGI, тобто захист географічного значення. Попит на насіння стабільний, а на олію він постійно зростає. Тому, бізнес з вирощування гарбузів повинен бути орієнтований на експорт, адже така продукція високо цінується за кордоном. Попит на голозерне насіння на порядок вище, оскільки воно містить більше корисних речовин. Такі гарбузи з насінням без шкаралупи були випадково виведені 100 років тому в Австрії. Це рецесивна ознака, і тому поля повинні бути ізольовані від посівів зі звичайними гарбузами. «Голе» насіння покрите тонкою зеленою оболонкою, саме в ній і міститься цілющий кукурбутін або кукурбутацін, що застосовується в медицині.

Якщо порівняти витрати на посів та збір звичайного та голозерного гарбуза, то вони значно вищі на виробництво голонасінного, але й прибуток удвічі більший (Табл. 2).

Таблиця 2.

Порівняльна характеристика витрат на виробництво звичайного та голонасінного гарбуза

Стаття витрат	Звичайний гарбуз	Голонасінний гарбуз
Посівний матеріал, кг	7,0 дол/кг	19,5 євро/кг
Витрати на 1 га (за норми посіву 4-5 кг/га)	28-35 дол/	78-90 євро
Вихід насіння з 1 га	0,3-1,5 т	1,0-1,5 т
Витрати на посів, добрива, культивування на 1 га	400-450 євро	400-450 євро
Витрати на механічний збір і сушку за наявності власної техніки	300 євро на 1 т	650 євро на 1 т
Закупівельна ціна насіння, т	1000 дол	2000 – 2500 євро (з логістикою)
Прибуток з 1 га	300-400 євро/т (за умови використання вітчизняного обладнання)	500-800 євро/т (за наявності власного закордонного обладнання)

Джерело: [19]

Насіння без шкаралупи - це дуже вузький сектор і його світовий ринок складає усього 170 тис. т, з них половина виробляється в Китаї. В Україні майже все зібране голозерне насіння експортується до Австрії для подальшої переробки. Із звичайного гарбуза у нас виготовляють натуральні соки, пюре, заправки й соуси, а також використовують на корм худобі, а традиційне насіння використовують у хлібопекарній галузі. Гарбузи реалізують не лише на внутрішньому ринку, але й експортують. Основним зовнішнім ринком реалізації для українського гарбуза залишаються країни ЄС. Нині користується попитом органічна та сушена продукція з гарбузів. Ціна реалізації такої продукції в країнах ЄС українськими виробниками може сягати 0,8- 1 євро/кг [21].

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, вирощування гарбузів як столових так і олійних на родючих землях різних регіонів України має високу економічну ефективність та господарську цінність. Господарства будь-якого розміру землекористування можуть ефективно займатись вирощуванням гарбузів на насіння, а зазначений напрям сільськогосподарської економічної діяльності, як правило, є прибутковим і забезпечує відносно швидко віддачу інвестицій і є новою нішею підприємницької діяльності в аграрній галузі.

Література.

1. Карасьова Н. А. Експортна перспектива нішевої продукції для малих та середніх підприємств аграрного сектора. *Агросвіт*. 2017. № 1-2. С. 14–18.
2. Бойко Л. О. Сучасні тенденції розвитку овочевої галузі в умовах євроінтеграції України. *Агросвіт*. 2020. № 6. С. 69–76. doi: 10.32702/2306-6792.2020.6.69
3. Бойко Л. О. Пріоритети розвитку підприємництва зі створенням інноваційних продуктів. *Агросвіт*. 2020. № 15. С. 41–47. doi: 10.32702/2306-6792.2020.15.41
4. Бойко, В. & Бойко, Л. Прогнозування та шляхи ефективного розвитку галузі овочівництва у південному регіоні. *Фінансовий простір*. 2020. (4(40), 53-61. [https://doi.org/10.18371/fp.4\(40\).2020.221681](https://doi.org/10.18371/fp.4(40).2020.221681)
5. Бойко Л.О. Поточна кон'юнктура та цінова стратегія на ринку баштанних культур. Сучасний маркетинг: стратегічне управління та інноваційний розвиток: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції до 90-річ. заснув. ХНТУСГ, м. Харків, 30 квітня 2020 р. /Харків. нац. техн. Ун-т сіл. госп-ва ім. П. Василенка, м. Харків, 2020. С.64-67.
6. Семен Д.Т. Гарбуз на насіння – прибуткова культура. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. Вип. 1. 2013. С.178-183.
7. Семен О. Екологічна та економічна ефективність вирощування гарбуза мускатного в умовах Півдня України. *Вісник Житомирського національного агроекологічного університету*. 2014. № 2(1). С. 253-258. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhnau_2014_2\(1\)_37](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhnau_2014_2(1)_37).
8. Вільхова Т.В. Оцінка ефективності землекористування для беззбиткового виробництва та з розширеним відтворенням. *«Young Scientist»*. № 5 (32). 2016. С 31-35.
9. Сергієнко О. В. Від насіння до комори: технологія виробництва гарбуза. *Овощи и фрукты*. 2018. N 11. С. 14-16.
10. Книш В. Голонасінний гарбуз. *Плантатор*. 2018. № 2. С. 112-114.
11. Бойко, В. & Бойко, Л. (2019). Сучасні підходи до визначення поняття «конкурентоспроможність аграрних підприємств». *Фінансовий простір*, (3(35)). С.23-31. DOI:[https://doi.org/10.18371/fp.3\(35\).2019.190153](https://doi.org/10.18371/fp.3(35).2019.190153)
12. Бойко, В.О. Діагностика бізнес-середовища та стратегії підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.00.04. Миколаїв, 2014. 22 с.
13. Boiko, V. Kwilinski, A. Misiuk, M. and Boiko L. (2019). Competitive advantages of wholesale markets of agricultural products as a type of entrepreneurial activity: the experience of Ukraine and Poland. *Economic Annals-XXI*. 175(1-2). P. 68-72. doi: <https://doi.org/10.21003/ea.V175-12>

14. Tanklevska, N. Petrenko, V. Karnaushenko, A. Melnykova, K. World corn market: analysis, trends and prospects of its deep processing. *Agricultural and Resource Economics*. 2020. Vol. 6. No. 3. Pp. 96–111. URL: <https://are-journal.com/index.php/are/article/view/339/253> (дата звернення: 06.09.2021).
15. Карнаушенко А. С. Аналіз сучасного стану та перспективи розвитку роздрібного товарообороту в Україні. *Ефективна економіка*. 2019. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6847> (дата звернення: 02.10.2021).
16. Корисні властивості гарбуза. URL: <https://delikates.ua/statti/harbutz-koryst> (дата звернення: 30.08.2021).
17. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/04/zb_rosl_2019.pdf (дата звернення: 18.08.2021).
18. Бізнес на гарбузовому насінні: розраховуємо інвестиції. URL: <https://www.growhow.in.ua/biznes-na-garbutzovomu-nasinni-rozrahovuyemo-investytsiyi/> (дата звернення: 16.09.2021).
19. Своя ніша: олійний гарбуз - все краще всередині. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/cvoa-nisa-olijnij-garbutz-vse-krase-vsereдини> (дата звернення: 16.09.2021).
20. Іванова О. Економіка гарбузів. URL: <https://agrotimes.ua/article/ekonomika-garbutziv/> (дата звернення: 02.10.2021).
21. Основним експортним ринком для українського гарбуза залишаються країни ЄС – Катерина Зверєва. URL: <https://ukrainefood.org/2020/1/osnovnym-eksportnym-ryнком-dlia-ukrainskoho-harbutza-zalyshaiutsia-krainy-ies-kateryna-zvierieva/> (дата звернення: 02.10.2021).

References.

1. Karasova, N. (2017), “Export prospects of niche products for small and medium agricultural enterprises”, *Agrosvit*, vol. 1-2, pp. 14–18.
2. Boiko, L. (2020), “Modern tendencies in the development of vegetable industry under conditions of Ukraine's euro-integration”, *Agrosvit*, vol. 6, pp. 69–76. DOI:10.32702/2306-6792.2020.6.69.
3. Boiko, L. (2020), “Priorities of entrepreneurial development with the creation of innovative products”, *Agrosvit*, vol. 15, pp. 41–47. DOI:10.32702/2306-6792.2020.15.41.
4. Boiko, V. and Boiko, L. (2020), “Forecasting and ways of efficient development of the vegetable production industry in the southern region”, *Financial space*, vol. 4(40), pp. 53-61. [https://doi.org/10.18371/fp.4\(40\).2020.221681](https://doi.org/10.18371/fp.4(40).2020.221681)
5. Boiko, L.O. (2020), “Current Market Conditions and Pricing Strategy in the Melons and Gourds Market”, *Suchasnyj marketynh: stratehichne upravlinnia ta innovatsijnyj rozvytok: materialy Mizhnarodnoi naukovy-praktychnoi konferentsii do 90-rich. zasnuv. KhNTUSH [Modern Marketing: Strategic Management and Innovative Development: materials of the International Scientific and Practical Conference to the 90th Anniversary of Foundation of the Kharkov National Technical University of Agriculture Named After Petr Vasilenko]*, Kharkov National Technical University of Agriculture Named After Petr Vasilenko, Kharkiv, Ukraine, April 30, pp. 64-67.
6. Semen, D.T. (2013), “Pumpkin for seeds is a profitable crop”, *Visnyk ahrarnoi nauky Prychornomia*, vol. 1, pp. 178-183.
7. Semen, O. (2014), “Ecological and economic efficiency of muscat pumpkin production under conditions of the South of Ukraine”, *Visnyk Zhytomyrskoho natsionalnoho ahroekolohichnoho universytetu*, vol. 2(1), pp. 253-258. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhnau_2014_2\(1\)_37](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhnau_2014_2(1)_37).
8. Vilkhova, T.V. (2016), “Evaluation of the efficiency of land use for loss-free production and with expanded reproduction”, *Young Scientist*, vol. 5 (32), pp. 31-35.
9. Serhienko, O. V. (2018), “From seeds to a storeroom: technology of pumpkin production”, *Ovoshchi i frukty*, vol. 11, pp. 14-16.
10. Knysh, V. (2018), “Naked-seeded pumpkin”, *Plantator*, vol. 2, pp. 112-114.
11. Boiko, V. and Boiko, L. (2019), “Modern approaches to defining the concept “competitiveness of agrarian enterprises”, *Financial space*, vol. 3(35), pp. 23-31. [https://doi.org/10.18371/fp.3\(35\).2019.190153](https://doi.org/10.18371/fp.3(35).2019.190153)
12. Boiko, V.O. (2014), “Diagnostics of a business-environment and strategies of increasing competitiveness of agrarian enterprises: an author’s summary of the dissertation for the scientific degree of a candidate of economic sciences”, Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Mykolaiv, Ukraine.
13. Boiko, V. Kwilinski, A. Misiuk, M. and Boiko, L. (2019), “Competitive advantages of wholesale markets of agricultural products as a type of entrepreneurial activity: the experience of Ukraine and Poland”, *Economic Annals-XXI*, vol. 175(1-2), pp. 68-72. DOI: <https://doi.org/10.21003/ea.V175-12>
14. Tanklevska, N. Petrenko, V. Karnaushenko, A. and Melnykova, K. (2020), “World corn market: analysis, trends and prospects of its deep processing”, *Agricultural and Resource Economics*, vol. 6, no. 3, pp. 96–111, available at: <http://arejournal.com> (Accessed 06 Sept 2021).
15. Karnaushenko, A. S. (2019), “Analysis of the current state and prospects of retail income development in Ukraine”, *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 1, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6847> (Accessed 02 Oct 2021).
16. Delikates (2021), “Health benefits of pumpkin”, available at: <https://delikates.ua/statti/harbutz-koryst> (Accessed 30 August 2021).
17. State statistics service Ukraine (2021), available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/04/zb_rosl_2019.pdf (Accessed 18 August 2021).

18. GrowHow (2018), “Business in pumpkin seeds: calculating investments”, available at: <https://www.growhow.in.ua/biznes-na-garbuzovomu-nasinni-rozrahovuyemo-investytsiyi/> (Accessed 16 Sept 2021).
19. Agravery (2018), “Private niche: oilseed pumpkin – all the best is inside”, available at: <https://agravery.com/uk/posts/show/cvoa-nisa-olijnij-garbuz-vse-krase-vseredini> (Accessed 16 Sept 2021).
20. Ivanova, O. (2020), “Economics of pumpkin”, available at: <https://agrotimes.ua/article/ekonomika-garbuziv/> (Accessed 02 Oct 2021).
21. UAFES (2020), “The EU countries are the main export market for Ukrainian pumpkin – Kateryna Zvierieva”, available at: <https://ukrainefood.org/2020/11/osnovnym-eksportnym-rynkom-dlia-ukrainskoho-harbuza-zalyshaiutsia-krainy-ies-kateryna-zvierieva/> (Accessed 02 Oct 2021).

Стаття надійшла до редакції 12.10.2021 р.